

ภูมิปัญญา การก่อเกิด การขยาย และการดำรงอยู่ ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1
ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

WISDOM ORIGATION EXTENSION AND SUSTENTION OF BAN SAKLEE
MOO1 SAVING GROUP, TAMBON SAMTOOM, SENA DISTRICT,
PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA PROVINCE

ปรีชา ดัสดุลย์¹ สุเทพ บุญซ้อน¹ และกาสัก เตชะขันหมาก²
Preecha Dussadul¹, Suthep Boonsorn¹, and Kasak Taekunmak²

¹หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี
²หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการก่อเกิด การขยาย และการดำรงอยู่ของ
กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นผลงาน
การศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการใช้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการก่อเกิด การขยายการดำรงอยู่กลุ่ม
สัจจะออมทรัพย์ เนื่องจากฐานภูมิปัญญาคือฐานที่เป็นจุดแข็งของชุมชน เพราะภูมิปัญญาคือความรู้แบบ
บูรณาการที่บรรพบุรุษได้สั่งสมสืบทอดและถ่ายทอดมาไม่ใช่ว่าเพียงแต่ด้านวัตถุแต่รวมถึงด้านจิตใจด้วย
ขอบเขตของการศึกษานี้มีเนื้อหาเน้นที่กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านผู้นำ ด้านการบริหารจัดการ
ด้านการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาเชิงบรรยายโดย
วิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้เครื่องมือผ่านกระบวนการ ในการถอดบทเรียน หรือ AAR มาประยุกต์ใช้ใน
ลักษณะของกลไกเพื่อการเรียนรู้ การวิเคราะห์ อ่านสภาพการณ์ ทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการ
ความเคลื่อนไหว ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม รูปแบบการใช้ทรัพยากร โครงสร้างทางอำนาจ ผู้นำ
องค์กรชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับเศรษฐกิจ

ผลจากการศึกษาพบว่า

1. กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านผู้นำ มีลักษณะ 2 ประการ ในระดับปัจเจกบุคคลที่สำคัญ
คือ การมีภูมิปัญญาอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิดหรือการได้ย้ายมาอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานทำให้รับรู้ถึง
สภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลง มีความรู้ความเข้าใจจนสามารถพัฒนาเป็นสำนักทางประวัติศาสตร์
และสำนักทางสังคมได้ และความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ ผู้นำกลุ่มจะเป็นที่รู้จัก ได้รับความเชื่อถือ
จากสมาชิก

2. กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้ พบว่ามีปัจจัยเกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ การรู้จัก
และเข้าใจ “ตนเอง ชีวิต และสิ่งแวดล้อม” มีการแสวงหา “ความรู้” และทางออกที่เกี่ยวข้องกับปัญหา
และบริบทของชุมชน และนำไปสู่ประการสุดท้าย คือการใช้ “ปัญญาในการแก้ปัญหา” โอกาสในการ

เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนต่างชุมชน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิกกลุ่ม/ คนในชุมชน

3. กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านการบริหารจัดการ พบว่า กลุ่มมีกิจกรรมประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การอำนวยความสะดวก และการควบคุม การนำคำว่า “สัจจะ” มาเป็นกลยุทธ์ยึดโยงความเป็นกลุ่ม การใช้ “เงิน” เป็นกระดานกระดกในการออม และกระจายเงินกู้ เพื่อหมุนเวียนใช้จ่ายภายในชุมชน

4. กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านการมีส่วนร่วม พบว่า ทั้งแกนนำ และสมาชิกในชุมชน จะมีจิตแบบสาคลี คือกล้าคิด กล้าโต้แย้ง กล้าแสดงออก การถูกหล่อหลอมด้วยกระบวนการ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์” ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมจากฐานคิดของชาวบ้าน

5. ผู้ศึกษาได้นำประเด็นสำคัญมาทำการสังเคราะห์เชิงลึกเพื่อค้นหาประเด็นหลักๆ ที่ใช้แทนหรืออธิบายกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มได้ด้วยตรรกะเชิงเหตุผลด้วยเทคนิควิธี “การถอดรหัสภูมิปัญญา” พบว่า หัวใจของกระบวนการใช้ภูมิปัญญาการก่อเกิด การขยาย และการดำรงอยู่ของกลุ่มมีปัจจัยสำคัญอยู่ 3 ประการคือ “สัจจะ” (Veracity) “วัฒนธรรมชุมชน” (Community) และ “ความรู้” (Knowledge) และได้กำหนดชื่อย่อที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ “VCK”

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย กล่าวคือ การสร้างเครือข่าย โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษาเชิงเปรียบเทียบของกลุ่มสัจจะ ออมทรัพย์ต่างกลุ่ม หรือต่างพื้นที่จะช่วยให้ได้องค์ความรู้และยกระดับสติปัญญาเพิ่มขึ้น การส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์โดยชุมชนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล และการมีนโยบายที่ชัดเจนส่งเสริมกลุ่มองค์กรทางการเงินอย่างจริงจัง มีความจริงใจจากภาครัฐจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนได้

ABSTRACT

The purpose of this research was to study an origination extension and sustention for the wisdom of Ban Saklee Moo1 Saving Group, Tambon Samtoom, Sena District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. Because the wisdom was the strength for community which the ancestors had integrated, accumulated and transferred not only the object but also the mind. The scope of the study was the process of wisdom in leadership, management, learning and participation. The qualitative research methodology was used to describe a content analysis. The tools used to collect the data was a after action review(AAR) to apply and interpret the mechanical behavior and to understand the evolution, movement, social relation system, the pattern to use resource, the structure of power, leader, wisdom and the interaction between community and economics.

The findings were as follows:

1) The leadership wisdom had 2 characteristics. 1.1) An individual level; leaders were born or had stayed in the community for a long time so that they knew the problems, changes, and historical and social minds, and 2.2) kinship relationship; the leaders were acknowledged and accredited from members.

2) The learning wisdom had 3 important factors namely understand themselves, lives and environments. They searched the knowledge and solved the problems relevant to the context of own community, to the site visit to talk about their experience with other community, and to build the interaction between leaders and members in their community.

3) The management direction wisdom found that the saving group managed the process of activity, plan, organization, direction and control. The veracious strategy was underpinned the group and used the money to leverage the saving, to distribute the loans, and to circulate it within their community.

4) The participation wisdom; found that the elites and members had a Saklee characters namely dare to think, dare to controvert, dare to acti. They were cultivated by the process of mutual thinking, doing, responding, accounting and benefiting. Finally it was the basis of the people in their own community.

5) The researcher had extracted the key issues by the in-depth synthesis in order to find out the theme explaining the wisdom process with the reasoning logic and wisdom decoded technic. The synthesis model for the wisdom process was consisted of 3 important factors; veracity, community and knowledge which called VCK model.

This thesis suggested the implications for the application and the policy level 5.1) networking; the communication within community should be continuing to sustain development 5.2) the comparative study among saving groups in different community, the result of the study could synthesize the body of knowledge and promote the creative thinking on the basis of local wisdom with integrated the universal wisdom 5.3) the explicit policy supported local monetary organization crucially, and sincere from public sector for sustainable development.

คำสำคัญ

ภูมิปัญญา การก่อเกิด การขยาย การดำรงอยู่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์

ความสำคัญของปัญหา

เดิมแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติมุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แม้ว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเริ่มต้นให้เห็นในแผนพัฒนาฉบับที่ 8 โดยมีการรับฟังความคิดเห็นจากภาคีพัฒนา และกำหนดให้คนเป็นศูนย์กลาง แต่เน้นเรื่องการกระจายรายได้ และขีดความสามารถในการแข่งขัน จนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้เริ่มนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาอย่างเป็นทางการมากกว่าเดิม มุ่งไปสู่จุดสมดุลตามปรัชญา โดยเน้นความรู้และจริยธรรม หากพิจารณาในภาพรวมจะมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรมหลายประการ ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้น เช่น การมีถนน ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ ระบบชลประทาน ระบบสาธารณสุข และส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าสู่แหล่งสินเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนนำเงินตราและทรัพยากรไปปรับเปลี่ยนปัจจัยการผลิตและวิธีการผลิตแผนใหม่ ซึ่งตอบสนองต่อระบบทุนนิยมสังคมเงินตราอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และส่งผลต่อการพัฒนาประเทศมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนสาครลีได้ผ่านการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ และมีการปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงกับสังคมในบริบทใหม่ตลอดมา ด้วยพลังของชุมชนในการร่วมกันใช้ปัญญา ความคิด ตามศักยภาพที่มีอยู่ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอด จนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการต่อสู้ การปรับเปลี่ยน การผสมผสานภูมิปัญญาจากอดีตถึงปัจจุบัน สุวิตา ธรรมมณีวงศ์ และคณะ (2541: 4) สรุปว่าชุมชนสาครลีเป็นชุมชนตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการปรับตัวของชาวบ้านภายใต้กระแสระบบทุนนิยมและการปรับตัวของชุมชน เป็นกระบวนการต่อสู้เพื่อการปรับเปลี่ยนให้ชุมชนมีอิสระในการเลือกปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกอย่างเท่าเทียม กล่าวคือคนในชุมชนมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมให้เกื้อกูลต่อการดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งของชุมชน และแสดงให้เห็นว่าชุมชนสาครลีมีการพัฒนาภูมิปัญญาและการเรียนรู้จากอดีตสู่ปัจจุบันเพื่ออนาคต เป็นการปรับตัวต่อเศรษฐกิจแผนใหม่ซึ่งเป็นกระแสบริโภคนิยมที่นำเอาปัญหาทั้งทางกายภาพ ทางสังคม ทางจิตใจ และสภาพแวดล้อมเข้ามาอย่างมากมาย ในระยะแรก ชุมชนต้องประสบปัญหาถึงขั้นวิกฤติ เกิดสภาพการณ์สูญเสียที่ทำกิน ปัญหาหนี้สิน อย่างไรก็ตาม ด้วยความพยายามของคนในชุมชนสาครลีในการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่มาปรับใช้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในการแก้ไขปัญหาโดยพยายามระดมทุนหรือออมเงินกันเองที่เรียกว่า “การออมทรัพย์” จนสามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง การจัดตั้งองค์กรการเงินเป็นของตนเองขึ้นมาทำให้สมาชิกสามารถหยิบยืมไปใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นไม่ว่าจะเป็นทุนด้านการประกอบอาชีพและค่าใช้จ่ายต่างๆ จนสามารถพัฒนากลุ่ม กองทุนหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ชุมชนสาครลีเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านมาโดยตลอดด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่ได้สั่งสม ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และพัฒนา สืบทอด ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนผ่านบริบทแห่งชุมชนอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่าความสามารถในการจัดการองค์กรการเงินของชุมชนจะมีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวก็ตาม แต่นั่นคือผลลัพธ์จากการ

ดำเนินกิจกรรมทางสติปัญญา หรือองค์ความรู้ที่เป็นบทเรียนของชุมชน ดังนั้นการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดในสถานการณ์ใหม่ จึงจำเป็นต้องอาศัยฐานความรู้ในการมองตัวเองให้ออกว่ามีตัวตนเป็นอย่างไร มีทรัพยากรและทุนเดิมอย่างไร ในการที่จะนำมาปรับใช้กับสถานการณ์ของปัญหาต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ได้ประสบการณ์ใหม่อย่างเหมาะสม เนื่องจากสภาวะการณ์ในอนาคตนั้นชุมชนจำเป็นต้องเผชิญกับสภาวะการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ถาโถมเข้ามา กล่าวคือทิศทางในอนาคตจะมีเงินกองทุน จากแหล่งต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “เงิน” จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่คนในชุมชนให้ความสนใจและมารวมตัวกัน จนสามารถเชื่อมโยงไปยังเรื่องอื่นๆ ได้โดยที่ชุมชนสากลมีประสบการณ์การทำงานเรื่องของกองทุนร่วมกันมาเป็นระยะเวลาพอสมควรเป็นที่น่าสนใจว่าทุนเดิมของชุมชน เช่น ทุนทางด้านสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร ฯลฯ สามารถนำมาจัดการการเงินตราได้อย่างไรบ้างในบริบทใหม่

ดังนั้นการถอดบทเรียนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะเป็นประโยชน์ในการยกระดับองค์ความรู้และวิธีคิดไปสู่ภาคี เครือข่าย หรือชุมชนอื่นที่มีบทบาท ภารกิจ หนุนเสริมความเข้มแข็งของทุกๆ หมู่บ้านในโอกาสต่อไป

โจทย์วิจัย/ปัญหาวิจัย

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีกระบวนการใช้ภูมิปัญญาในการก่อเกิด การขยาย และการดำรงอยู่ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์อย่างไร จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการก่อเกิดกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการขยายกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการดำรงอยู่ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตของเนื้อหา
ขอบเขตด้านพื้นที่ ทำการศึกษาพื้นที่บ้านสาคลี หมู่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีหมู่ 1 เริ่มจากการก่อเกิดกลุ่ม ภูมิปัญญาการขยายกลุ่ม และภูมิปัญญาการดำรงอยู่ของกลุ่ม ในด้านผู้นำ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม

ขอบเขตด้านประชากร คือคณะกรรมการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดตั้งกลุ่ม การขยายกลุ่ม และการดำรงอยู่ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1 เช่น ประธานกลุ่มที่ปรึกษา กลุ่มรองประธานกลุ่ม เลขานุการ เภรณญิก ประชาสัมพันธ์ ฝ่ายติดตามหนี้สิน ฝ่ายตรวจสอบบัญชี และสมาชิกกลุ่มซึ่งเป็นประชาชนในชุมชนบ้านสาคลี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาเชิงบรรยาย โดยวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทำความเข้าใจต่อ “ปรากฏการณ์ทางสังคม (Social Phenomena) ซึ่งได้แก่ กระบวนการนำมาใช้ซึ่งภูมิปัญญาขององค์กรชาวบ้าน เพื่อตอบคำถาม (Research Question or Problem) ในการศึกษาครั้งนี้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ตัวผู้ศึกษา มีฐานะเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ลำดับต้น จุดเด่นคือผู้ศึกษาเป็นคนในพื้นที่เอง จึงสามารถเข้าถึงข้อมูล และเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมา บริบทสภาพแวดล้อมของชุมชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ และกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษาได้ดี

3.2 การสัมภาษณ์ (Interview) หมายถึง การสนทนากันระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีจุดมุ่งหมาย มีการเตรียมการล่วงหน้า วางแผน กำหนด สถานที่ เวลา และเตรียมหัวข้อ หรือคำถามในการสัมภาษณ์ และจะใช้เทคนิคอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น การ สังเกต การฟัง การใช้คำถาม การพูด การสร้างบรรยากาศที่ดีระหว่างดำเนินการโดยมีวิธีการดำเนินการ ตามรูปแบบ ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) สำหรับสอบถาม คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นรายบุคคล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลรายละเอียด อย่างครบถ้วน

2) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) แบบเจาะลึก (In depth Interview) เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การรวมกลุ่ม ผลสำเร็จ ปัญหาอุปสรรค เป็นต้น

3) การศึกษาบุคคลเป็นรายกรณี (Case Study) โดยการศึกษารายละเอียดต่างๆ ที่สำคัญเพื่อรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ พิจารณาตีความเพื่อให้เข้าใจถึงสาเหตุของพฤติกรรมหรือ ลักษณะพิเศษที่ต้องการทราบ เช่น ประวัติของครอบครัว ความสำเร็จในการเรียน การทำงาน ความสนใจ ความถนัด และความสัมพันธ์ของผู้ให้สัมภาษณ์กับเรื่องราวความเป็นมาของชุมชน ในระยะการ ก่อเกิดกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ การขยายกลุ่มฯ จนถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มในปัจจุบัน เป็นต้น

3.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงที่ต้องการทราบโดยเฝ้ามองจากปรากฏการณ์ หรือจากสภาพการณ์นั้นจริงๆ แล้วบันทึกรายละเอียดไว้โดยไม่ใส่ความคิดเห็นส่วนตัวหรืออารมณ์ลงไป เป็นการช่วยให้เข้าใจพฤติกรรม ของคนในสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ผู้ศึกษาในฐานะ “คนใน” สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ได้ง่าย จึงใช้วิธีการสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และใช้เครื่องมือช่วย คือ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เพื่อเก็บประเด็นสำคัญๆ และบรรยากาศในขณะลงพื้นที่ด้วย

4. วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การได้มาซึ่งข้อมูล จากการใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการถอดบทเรียน AAR แล้วนำมาตรวจสอบกับกรอบแนวคิดการวางแผนโครงการแบบเหตุผลสัมพันธ์ (Logical Framework Method) หรือ Log Frame ว่าคำตอบที่ได้คืออะไร เพื่อตอบคำถามการวิจัยครั้งนี้ด้วยหรือไม่ ซึ่งสาระสำคัญมีดังนี้ (สมพิศ สุขแสน, 2543: 24-30)

- 1) กำหนดจุดมุ่งหมายของโครงการ เป็นข้อ ๆ (Program Goal)
- 2) วัตถุประสงค์ของโครงการ มาจากการนำวัตถุประสงค์มาแตกเป็นข้อๆ (Purpose)
- 3) ผลงาน หรือผลผลิตของโครงการ (Outputs)
- 4) กิจกรรมที่จะดำเนินงานตามโครงการปัจจัยนำเข้า/ทรัพยากรในโครงการ (Input/Resources)

ข้อดีของกรอบแนวคิดการวางแผนโครงการแบบเหตุผลสัมพันธ์ Log Frame คือ พิจารณาได้ง่าย สามารถบรรจุเนื้อหาจำนวนมากไว้หน้าเดียวกัน รวมถึงการพิจารณากระบวนการในการดำเนินงานได้ง่าย การเขียนสั้น กระชับ ได้สาระสำคัญ เน้นจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์

4.2 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์สาระ (Content Analysis) หรือการวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งเป็นการศึกษาร่องรอยจากผลงานของมนุษย์ เป็นเทคนิคการอนุมานอย่างเป็นระบบ คือ

การลงรหัสแบบเปิด (Open Coding) คือการเปิดใจพิจารณาสิ่งที่ต้องการศึกษาที่รวมไว้ในประเด็นหรือโมโนทัศน์ ตามทฤษฎี หรือตามแรงจูงใจที่พบในขณะดำเนินการอาจเพิ่มเติมความคิดเห็นอันเป็นข้อสังเกตประกอบในขณะลงพื้นที่เก็บข้อมูลของบริบทนั้น

การสรุปข้อสันนิษฐาน ใน 3 ประเด็น คือ ลักษณะปัจเจกภาพ ลักษณะกลุ่มคน หรือเหตุการณ์ หรือสิ่งของ และลักษณะทางทฤษฎีว่าเป็นไปตามทฤษฎี หรือมีอะไรแปลกใหม่อย่างไร เป็นไปตามวัตถุประสงค์ หรือแย้งกับวัตถุประสงค์ที่ได้ศึกษาและแยกประเภทไว้ในเบื้องต้น

การวิเคราะห์ตามขั้นตอนดังกล่าวสามารถสะท้อนแนวโน้มทางสังคมได้หากวิเคราะห์สาระอยู่ในห้วงเวลาที่กว้างพอ นอกเหนือไปจากการค้นพบร่องรอยพฤติกรรมของคน และกลุ่มด้วย โดยใช้เทคนิควิธีสังคัมมิติ (Goniometry) คือ โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มาจากความนิยมชมชอบ หรือความรังเกียจเดียดฉันท์ระหว่างสมาชิกทำให้เห็นพลวัตทางสังคม โครงสร้างของผู้มีอิทธิพลต่อสังคม ความสัมพันธ์ทางอำนาจ สังคัมมิติจึงเป็นผลสะท้อนของอัตถริยา และความเกี่ยวพันับรากฐานทางจิตวิทยาสังคม และเครือข่ายทางสังคมการเมือง

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการก่อเกิด การขยาย การดำรงอยู่ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ สาคีลี หมู่ 1 นี้สำแดงให้เห็นถึงความหลากหลายในมิติการเปลี่ยนแปลง และพลวัตของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ สาคีลี หมู่ 1 ในช่วงก่อนการก่อตัว การก่อเกิด การขยาย และการดำรงอยู่ ของภูมิปัญญาชาวบ้านชุมชนสาคีลีก่อนและหลังการก่อตั้งกลุ่มแล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ. 2541 ผลพวงจากวิกฤตเศรษฐกิจหลังปี พ.ศ. 2540 จากการเปลี่ยนแปลงภายในระบบทุนนิยมของไทยเอง และแรงบีบรัดจากปัจจัยภายนอกอย่างลุ่มลึก พร้อมทั้งการบอกให้เห็นถึงการเปลี่ยนวิกฤต เป็นโอกาสของชาวบ้านใน

ชุมชนบ้านสาคลีด้วยการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มกองทุนออมทรัพย์ขึ้นอีกครั้ง โดยกลุ่มได้ใช้ภูมิปัญญาในการนำเงินมารวมกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานเงินทุนหรือเป็น “กระดานกระดก” ในการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยใช้สินเชื่อเป็นเครื่องมือในการกระจายเงินลงไปสู่ชาวบ้าน และใช้คำว่า “สัจจะ” เป็นกลยุทธ์ในการยึดโยงความเป็นกลุ่มให้ดำรงอยู่ได้ ผู้ศึกษามีความตั้งใจที่จะนำเสนอภาพของกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชนสาคลีผ่านการรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรทางการเงิน การพยายามปรับใช้องค์ความรู้ที่ได้รับใหม่ผ่านการผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ในวิถีดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี เมื่อผู้คนใช้ความรู้ นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่งคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

อภิปรายผล

บ้านสาคลีตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันตกประมาณ 20 กิโลเมตร อยู่ทางตอนใต้ของอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 6,531 ไร่ ในเขตพื้นที่ 7 หมู่บ้าน 3 ตำบล ประกอบด้วย หมู่ที่ 9 หมู่ 10 ตำบลบางนมโค หมู่ 1 หมู่ 2 ตำบลสามตุ่ม หมู่ 3 หมู่ 4 และหมู่ 5 ตำบลบ้านหลวง มีถนนสายเสนา-หลวงประสิทธิ์และคลองขนมจินตัดผ่านชุมชน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาอย่างละ 1 แห่ง สถานีอนามัย 1 แห่ง และวัดมารวิชัย สาคลียังมีชื่อเรียกอื่น คือ ชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย และ ชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจิน

สาคลี เป็นชุมชนที่มีประวัติย้อนไปถึงช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกระจายตามสองฝั่งของคลองขนมจิน ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญที่เชื่อมชุมชนบริเวณนี้กับกรุงเทพมหานคร เมื่อมีผู้อพยพเข้ามาอยู่มากขึ้นก็ขยายพื้นที่ไปตามลำรางของคลองขนมจิน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทำเลที่ตั้งที่เอื้อต่อการติดต่อกับโลกภายนอก ทำให้บ้านสาคลีเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบ การซื้อขายแลกเปลี่ยนคึกคักขึ้นเมื่อมีพ่อค้าชาวจีนเป็นกลไกสำคัญในการจัดหาสินค้าจากภายนอก และรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากชาวบ้านนำไปขายในเมือง ชาวบ้านจากหมู่บ้านรอบๆ ต่างก็นำผลผลิตบรรทุกเกวียนมาขายที่สาคลี และถูกส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ ผ่านทางคลองขนมจิน ขณะนั้นผู้คนจะเรียกบริเวณนี้ว่า “ตลาดท่าเกวียน” ช่วงกลางทศวรรษ 2500 มีการขุดคลองพระยาบันลือ ส่งผลให้เส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้น เกวียนเปลี่ยนเส้นทางไม่ผ่านตลาดท่าเกวียน บทบาทของท่าเกวียนในฐานะศูนย์กลางการติดต่อระหว่างชุมชนโดยรอบกับกรุงเทพฯ และกิจกรรมต่างๆ ลดความคึกคักลง จนในที่สุดชื่อท่าเกวียนก็เหลือเพียงแต่คนรุ่นเก่าที่รู้จัก

ในระยะ 40 ปีก่อนเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ชาวบ้านในชุมชนสาคลีมีอาชีพหลักในการดำรงชีวิตคือการทำนาปีละครั้งเรียกว่า การทำนาดำ เป็นการผลิตแบบยังชีพไม่ต้องพึ่งปุ๋ยหรือสารเคมี เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่าง ๆ ผลพวงจากวิกฤตเศรษฐกิจหลังปี พ.ศ. 2540 จากการเปลี่ยนแปลงภายในระบบทุนนิยมของไทยเอง และแรงบีบรัดจากปัจจัยภายนอกอย่างลุ่มลึก ชุมชนบ้านสาคลีได้ผ่านการเผชิญกระแสความขัดแย้งของกระแสที่เรียกว่า “วัฒนธรรมทุนนิยม” กับ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” เกิดปรากฏการณ์ลุกขึ้นสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยวัฒนธรรมชุมชน เป็นการบอกให้เห็นถึงการเปลี่ยนวิกฤต เป็นโอกาสโดยได้มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นองค์กรการเงิน มีการ

รวมตัวกัน ทั้งคน เงิน ปัญญา และองค์ความรู้ต่างๆ ก่อตั้งเป็น “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ 1” เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี หมู่ 1 นี้สำแดงให้เห็นถึงความหลากหลายในมิติการเปลี่ยนแปลง ใช้เป็นฐานเงินทุนหรือเป็น “กระดานกระดก” ในการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยใช้สินเชื่อเป็นเครื่องมือในการกระจายเงินลงไปสู่ชาวบ้าน และใช้คำว่า “สัจจะ” เป็นกลยุทธ์ในการยึดโยงความเป็นกลุ่มให้ดำรงอยู่ได้ภาพของกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชนสาคลีผ่านการรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรทางการเงิน การพยายามปรับไของค์ความรู้ที่ได้รับใหม่ผ่านการผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ในวิถีดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรม และประเพณี เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ปรากฏการณ์การได้มาซึ่งคำตอบของการศึกษานี้ อาจกล่าวได้ว่า “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” ผ่านมุมมอง “วิธีคิด วิธีมองปัญหาของชาวบ้าน” ซึ่งพบว่าชาวบ้านสาคลี จะมีจุดแข็งที่เรียกว่าการมี “จริตแบบสาคลี” คือกล้าคิด กล้าพูด กล้าแสดงออก และกล้าโต้แย้ง มีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน ผู้นำมีความเสียสละ มีความรู้มีประสบการณ์ และเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมเน้นการมีส่วนร่วม สมาชิกมีจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกลุ่มร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

หนึ่งทศวรรษกับกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี หมู่ 1 ที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่มคือ ปัจจัยด้านผู้นำ ด้านการเรียนรู้ ด้านการบริหารจัดการ และด้านการมีส่วนร่วม เป็นปัจจัยสำคัญของกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มซึ่งมีจุดเด่น กล่าวคือ กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านผู้นำ มีลักษณะ 2 ประการ ในระดับปัจเจกบุคคลที่สำคัญคือ การมีภูมิสำเนาอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิดหรือการได้ย้ายมาอยู่ในชุมชน เป็นเวลานานทำให้รับรู้ถึงสภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลง มีความรู้ความเข้าใจจนสามารถพัฒนา เป็นสำนักทางประวัติศาสตร์และสำนักทางสังคมได้ และความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ ผู้นำกลุ่มจะเป็นที่รู้จัก ได้รับความเชื่อถือจากสมาชิก กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้ พบว่ามีปัจจัยเกี่ยวข้อง 3 ประการ คือการรู้จักและเข้าใจ “ตนเอง ชีวิต และสิ่งแวดล้อม” มีการแสวงหา “ความรู้” และทางออกที่เกี่ยวข้องกับปัญหา และบริบทของชุมชน และนำไปสู่ประการสุดท้าย คือการใช้ “ปัญญา ในการแก้ ปัญหา” โอกาสในการเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนต่างชุมชน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิกกลุ่ม /คนในชุมชน กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านการบริหารจัดการ พบว่า กลุ่มมีกิจกรรมประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การอำนวยการ และการควบคุม การนำคำว่า “สัจจะ” มาเป็นกลยุทธ์ ยึดโยงความเป็นกลุ่ม การใช้ “เงิน” เป็นกระดานกระดกในการออม และกระจายเงินกู้เพื่อหมุนเวียนใช้จ่ายภายในชุมชน กระบวนการใช้ภูมิปัญญาด้านการมีส่วนร่วม พบว่า ทั้งแกนนำ และสมาชิกในชุมชน จะมีจริตแบบสาคลี คือกล้าคิด กล้าโต้แย้ง กล้าแสดงออก การถูกหล่อหลอมด้วยกระบวนการ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์” ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมจากฐานคิดของชาวบ้าน

ปัจจัยด้านผู้นำ มีจุดดีคือ ผู้นำ เป็นคนดี มีความเข้มแข็ง เสียสละโดยไม่มีค่าตอบแทน ปัจจัยด้านการเรียนรู้ มีจุดดีคือกลุ่มมีกระบวนการในการเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยด้านการบริหารจัดการมีจุดเด่นคือ มีระบบบริหารจัดการแบบเปิดเผย โปร่งใส มีการจัดการเงินการบัญชีอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน มีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมมีจุดเด่นคือทั้งแกนนำ และสมาชิกถูกหล่อหลอมด้วยกระบวนการ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์” มาเป็นเวลานานจากทุนเดิมที่เคยดำเนินงานกองทุนอื่นมาก่อน และจาก “การถอดรหัสภูมิปัญญา” (Wisdom Decoded) พบว่าหัวใจของการก่อเกิด การขยาย และการดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สากลี หมู่ 1 มีปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือ “สัจจะ” (Veracity) “วัฒนธรรมชุมชน” (Community) และ “ความรู้” (Knowledge)

ข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ รวมถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. การสร้างเครือข่าย (Networking) น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้เพราะสมาชิกเครือข่ายมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานร่วมกัน เริ่มด้วยการกำหนดเป้าประสงค์ กำหนดกฎเกณฑ์ ทำให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม และแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำ ร่วมกัน โดยมีเงื่อนไขสำคัญ คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก

2. การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ต่างกลุ่ม หรือต่างพื้นที่กัน เพื่อยกระดับสติปัญญาและยกระดับองค์ความรู้ เพิ่มขึ้น อันจะสามารถนำไปขยายผลไปสู่ภาคี เครือข่าย และชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

3. สนับสนุนให้มีการริเริ่มสร้างสรรค์โดยชุมชน เน้นพัฒนาสิ่งใหม่ๆ ทำให้เกิดนวัตกรรมบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล เนื่องจากเงื่อนไขทางบริบท ภูมิประเทศ วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน

4. รัฐควรมีนโยบายส่งเสริมกลุ่มองค์กรทางการเงินอย่างจริงจัง ที่ผ่านมานโยบายของรัฐเองไม่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ การพัฒนาแบบให้อาหารสำเร็จรูป โดยไม่มีกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ ด้วยเหตุนี้กลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านที่กำลังจะไปได้ดีจึงต้องสะดุดลง

บรรณานุกรม

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มหาชน). (2545). **พัฒนาการองค์กรการเงินชาวบ้านไทย ลาว**

กัมพูชา. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

สถาบันธุรกิจท้องถิ่นพัฒนา (สทพ). (2541). **เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราดในรายงาน**

การศึกษา. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (สทพ).

สุวิดา ธรรมณีนวงศ์และคณะ. (2541). **รูปแบบและแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของการ**

รวมกลุ่มในชุมชนสากลี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมพิศ สุขแสน. (2542). **นโยบายสาธารณะและการวางแผน. อุดรดิตต์:** สถาบันราชภัฏอุดรดิตต์.